

УДК 343.98. : 343.347

В.М. Панькевич, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри Вінницького торговельно-економічного
інституту Київського національного торговельно-економічного
університету

Н.С. Біліченко, старший експерт Науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру при УМВС України
у Вінницькій області

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ СПОНУКАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ДОПІНГУ

Проаналізовано кримінально-правові аспекти складу злочину, який передбачає відповідальність за спонукання неповнолітніх до застосування допінгу, викладено пропозиції щодо удосконалення чинного кримінального законодавства та розробки методичного забезпечення розкриття і розслідування таких злочинів.

Ключові слова: допінг, злочин, спонукання неповнолітніх до застосування допінгу, методичне забезпечення розкриття і розслідування злочинів, пов'язаних із спонуканням неповнолітніх до застосування допінгу.

Проанализированы уголовно-правовые аспекты состава преступления, предусматривающего ответственность за принуждение несовершеннолетних к применению допинга, изложены предложения по усовершенствованию действующего уголовного законодательства и разработке методического обеспечения раскрытия и расследования таких преступлений.

This article analyzes the criminal-legal aspects of the «corpus delict» of minor doping usage involving and also the need for research of methodological provision to come out and investigate of crimes of this kind. It outlines the ways of perfecting the criminal legislative and methodological provision to come out and investigate of crimes which connected of minor doping usage involving.

Стаття 3 Конституції України проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Українська держава зобов'язалася дотримувати міжнародних стандартів у сфері охорони здоров'я своїх громадян, зокрема шляхом підтримання розвитку професійного та масового спорту, а також вжиття заходів із запобігання негативному впливу на здоров'я речовин і способів, які штучно збільшують можливості особи переносити фізичні навантаження, завдаючи цим шкоди здоров'ю та ставлячи під загрозу її життя.

Вітчизняний законодавець 3 серпня 2006 року ратифікував Міжнародну конвенцію про боротьбу з допінгом у спорті (далі — Конвенція), тобто відповідно до

ст. 9 Конституції України цей міжнародний нормативно-правовий акт став частиною національного законодавства.

Відповідно до ст. 5 Конвенції кожна держава-учасниця зобов'язана вживати відповідних заходів (у сфері законодавства, нормативного регулювання, політики та адміністративної практики), у тому числі й щодо обмеження доступності забронених речовин і методів та їхнього використання у спорті, шляхом встановлення суворого контролю за їх виробництвом, переміщенням, ввезенням, розподілом і продажем. Крім цього, до держав — учасниць Конвенції висунуто вимогу щодо вжиття заходів до допоміжного персоналу спортсмена, який порушує антидопінгове законодавство або вчиняє інше порушення, пов'язане з допінгом у спорті.

Як зазначають науковці у сфері медицини, загальний негативний вплив допінгу на організм доволі багатогранний. Допінг примушує спортсмена працювати за межами можливого, тобто виконувати надроботу. Ця межа відділяє втому від перевтоми, здоров'я — від хвороби і хворобу — від смерті. А якщо забрати у людини відчуття втоми, як це робить допінг, то перехід від здоров'я до хвороби і смерті відбувається непомітно. Крім того, у разі довготривалого застосування допінгу з'являються всі клінічні симптоми деградації особистості. Немає жодного органа чи системи, на яких би не позначився вплив допінгу, що призводить до функціональних, а згодом і органічних змін в організмі. Отже, боротьба з допінгом — це боротьба за життя і здоров'я спортсмена, та навіть більше — це боротьба за існування спорту, адже не може бути спорту, що завдає шкоди здоров'ю, загрожує смертю його учасникам [1]. Зазначене вище зумовлює велику суспільну небезпеку цього явища та вимагає від законодавця створення правового інструментарію, у тому числі й кримінально-правового, для боротьби з ним.

На відміну від кримінального законодавства радянських часів, у якому не було кримінальної відповідальності за незаконне використання спортсменами допінгу, у Кримінальному кодексі України (далі — КК України) таку відповідальність передбачено (ст. 323 — за спонукання неповнолітнього до застосування допінгу). Однак, незважаючи на те, що така норма існує вже багато років, майже щороку на міжнародних спортивних змаганнях виявляються факти застосування спортсменами України допінгу, хоча не завжди за ознаками цього злочину настає кримінальна відповідальність (за даними Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України, у 2004 році було зареєстровано 1 факт вживання допінгу, хоча кримінальну справу за цим фактом у суді так і не було розглянуто).

Слід зазначити, що на цей час не передбачено кримінальної відповідальності за низку суспільно небезпечних діянь, що завдають шкоди здоров'ю повнолітнього спортсмена та спортивному іміджу держави на міжнародній арені. Немає також криміналістичної методики розкриття і розслідування злочинів цієї категорії та спеціальної методики проведення криміналістичних досліджень об'єктів з метою виявлення в їх складі допінгових речовин. Також не передбачено можливості врахування результатів криміналістичних досліджень зарубіжних спеціалістів. Зрозуміло, що все це унеможливорює проведення ефективного розслідування цієї категорії кримінальних справ.

Із зазначеного вище випливає актуальність цієї статті, враховуючи поступове укріплення позицій нашої держави на міжнародній спортивній арені, тенденцію посилення мотивації спортсменів за рахунок матеріального чинника у вигляді

виплат значних грошових винагород, безкоштовного надання квартир та інших соціальних пільг, що, у свою чергу, підштовхує деяких спортсменів до здобуття перемоги з використанням будь-яких засобів, у тому числі незаконних.

Результати дослідження проблем кримінально-правової протидії незаконному застосуванню допінгу та криміналістичного супроводження розслідування злочинів цієї категорії було відображено в працях вітчизняних криміналістів П.П. Андрушка, М.І. Бажанова, В.П. Бахіна, Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова, П.А. Вороб'я, В.Г. Гончаренка, В.К. Грищука, О.М. Джужи, О.О. Дудорова, В.П. Ємельянова, А.В. Іщенко, В.В. Коваленка, О.Г. Колба, М.Й. Коржанського, О.Є. Користіна, І.П. Красюка, В.С. Кузмічова, С.Я. Лихової, М.І. Мельника, Н.А. Мірошніченко, А.А. Музики, В.І. Осадчого, М.В. Палія, М.І. Панова, А.В. Савченка, В.В. Сташиса, Є.Л. Стрельцова, В.Д. Суценка, В.Я. Тація, В.О. Тулякова, І.К. Туркевич, Є.В. Фесенка, С.С. Яценка, а також зарубіжних науковців Ф.Г. Бурчака, М.М. Биргеу, І.П. Даньшина, В.В. Дзундза, В.В. Вітвицької, І.П. Лановенка, Ф.А. Лапушанського, П.С. Матишевського, Н.С. Юзікова та інших. Комплексне дослідження цієї проблеми провів у 2005 році О.І. Петренко у межах дисертації з питань кримінальної відповідальності за спонукання неповнолітнього до застосування допінгу.

Мета цієї статті — науковий аналіз кримінально-правових і криміналістичних аспектів спонукання неповнолітніх до застосування допінгу в сучасних умовах соціально-економічного та політичного розвитку України, а також окреслення основних напрямів і способів підвищення ефективності системи кримінально-правових і криміналістичних заходів протидії цьому суспільно небезпечному явищу.

В Україні основною санкцією для спортсмена, який застосував допінг, залишається незарахування спортивного результату та дискваліфікація (усунення від участі) у майбутніх спортивних змаганнях на певний період часу. У деяких країнах світу проблему допінгу вирішують не лише шляхом застосування спортивних санкцій, а й шляхом притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності (Англія, Франція тощо) [2, с. 7—8]. Тобто законодавство провідних європейських країн визнає суспільну небезпеку діянь, пов'язаних із вживанням допінгу, достатньою для їх криміналізації, що дозволяє правоохоронним органам проводити ефективнішу профілактику та боротьбу з цим явищем за допомогою кримінально-правових засобів.

Вітчизняний законодавець, криміналізуючи спонукання неповнолітніх до застосування допінгу, поставив його в один ряд з такими злочинами у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення, як:

- незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;
- схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;
- організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;
- схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів;
- інші злочини проти здоров'я населення (частина друга ст. 323 КК України).

Відомо, що основною сферою застосування допінгу є передусім спорт, однак варто також враховувати застосування допінгу поза спортом, зокрема спонукання

роботодавцем неповнолітніх працівників до застосування допінгу під час виконання певних видів робіт, що потребують значних чи тривалих фізичних навантажень, для досягнення необхідного трудового результату. Як свідчить аналіз кримінально-правової норми, що передбачає відповідальність за спонукання неповнолітніх до застосування допінгу, законодавець врахував зазначену обставину і встановив кримінальну відповідальність не лише за спонукання неповнолітніх до застосування допінгу у сфері спорту. Тлумачення ст. 323 КК України свідчить про відсутність обов'язкової законодавчої вимоги стосовно вчинення таких дій лише у сфері спорту, а отже, суб'єктом такого злочину слід визнавати будь-яку особу, яка вчинила це суспільно небезпечне діяння у будь-якій сфері життєдіяльності. Цим законодавець підкреслює шкідливість застосування допінгу для здоров'я неповнолітнього незалежно від обставин його застосування.

Проте прогалиною чинного кримінального законодавства слід вважати передбачення відповідальності лише за спонукання неповнолітніх до застосування допінгу, тоді як повнолітні спортсмени за таких обставин зазнають лише дискваліфікації. Отже, доволі актуальним є питання щодо передбачення кримінальної відповідальності осіб, які спонукають до застосування допінгу повнолітніх спортсменів, адже здоров'ю такого спортсмена також завдається велика шкода (або виникає загроза завдання).

Крім того, актуальним є також питання щодо встановлення кримінальної відповідальності власне за застосування ними допінгу, адже, навіть не беручи до уваги завдання шкоди здоров'ю, такі негативні наслідки застосування допінгу, як дискваліфікація спортсмена та позбавлення його і країни здобутих спортивних трофеїв свідчать про марно витрачені державою величезні матеріальні та інші ресурси. Слушною є думка С. Варвянського та О. Куца, які вважають, що проблему вживання допінгу спортсменами слід віднести до злочинів міжнародного характеру, а не обмежуватися тільки позбавленням права брати участь у престижних міжнародних змаганнях [3, с. 4].

Недосконалість українського законодавства в аспекті, що розглядається, проявляється і в тому, що воно не містить заборони стосовно обіймання іноземцями або особами без громадянства, які не проживають постійно в Україні, тренерських чи подібних посад у національній збірній команді. У разі спонукання ними неповнолітніх до застосування допінгу за межами території України відповідно до ст. 8 КК України вони нести кримінальну відповідальність лише у випадках, передбачених міжнародними договорами, або якщо вони вчинили передбачені КК України тяжкі чи особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України, тобто лише у випадку вчинення злочину, передбаченого частиною четвертою ст. 323 КК України (заподіяння істотної шкоди здоров'ю потерпілого або інших тяжких наслідків).

Крім того, Міжнародна конвенція про боротьбу з допінгом у спорті містить вимогу до держав-учасниць (в тому числі і до України) створити правове поле для ефективної боротьби з незаконним виробленням, переміщенням, ввезенням, розподілом чи продажем допінгових речовин і застосуванням допінгових методів на своїх територіях, тому вітчизняному законодавцю варто зважено підійти до питання встановлення юридичної відповідальності за зазначені вище діяння, зокрема й кримінальної.

Не менш важливою проблемою, ніж недосконалість законодавства, є відсутність криміналістичної методики розслідування таких злочинів — науково обґрунтованого комплексу невідкладних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, які необхідно провести у процесі виявлення та на початковій стадії розслідування спонукання неповнолітніх до застосування допінгу.

Крім того, як свідчить аналіз, в Україні немає правозастосовної практики щодо протидії застосуванню допінгу, що пов'язано з браком у працівників правоохоронних органів відповідних теоретичних знань, практичних навичок і досвіду з виявлення та розслідування злочинів цієї категорії. Не приділяють неналежної уваги цій проблемі і відповідні державні органи та вчені-криміналісти.

Слід також зазначити, що багато в чому розслідування злочинів, пов'язаних із спонуканням неповнолітніх до застосування допінгу, залежить від ґрунтового та кваліфікованого проведення судових експертиз з метою підтвердження факту спонукання особи до застосування допінгу. А тому цілком доцільною є розробка та впровадження методик проведення таких експертиз:

- судово-хімічної експертизи допінгових речовин, які не були вжиті, особливо тих, що не належать до категорії наркотичних засобів;
- медико-біологічної експертизи біологічних зразків особи, яка вжила допінгової речовини;
- медико-біологічної експертизи біологічних зразків особи, яка застосовувала допінг, тощо.

Методики проведення зазначених експертиз мають відповідати міжнародним вимогам і стандартам, зважаючи на те, що, по-перше, через певні об'єктивні та суб'єктивні обставини слідчі не завжди мають можливість отримати речові докази, виявлені за кордоном, і призначити стосовно них відповідну експертизу, що спричиняє процесуальну проблему використання та долучення до матеріалів кримінальної справи висновків зарубіжних експертів. По-друге, результати дослідження вітчизняних фахівців можуть стати у пригоді зарубіжним правоохоронним органам, які проводять розслідування щодо власного громадянина, який вчинив злочин, пов'язаний із застосуванням допінгу на території України.

Підбиваючи підсумок, слід зазначити, що для виконання Україною повною мірою зобов'язань із протидії застосування допінгу відповідно до Міжнародної конвенції про боротьбу з допінгом у спорті українському законодавцю слід вирішити питання щодо криміналізації таких діянь, як незаконне вироблення, переміщення, ввезення, розподіл, продаж чи вживання допінгових речовин, або застосування допінгових методів спортсменами на території України, або стосовно громадян України. Потрібно також розробити та впровадити окремі методики проведення експертиз для підтвердження факту спонукання особи до застосування допінгу, методики з розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням допінгу, до яких традиційно внести питання криміналістичної характеристики злочинів цієї категорії, дій працівників органу дізнання та слідчих на стадії порушення кримінальної справи, висунення версій, організації розслідування кримінальної справи та взаємодії підрозділів під час розслідування, тактики проведення слідчих і оперативно-розшукових заходів, криміналістичної профілактики тощо.

Список використаної літератури

1. *Особливості* використання лікарських засобів спортсменами в умовах активізації боротьби з допінгом [Електронний ресурс] / [Блавацька О.Б., Ванюк Г.Й., Городецька І.Я., Івасюта Ю.О.]. — Режим доступу : http://www.aptekagal.com.ua/show_article.php?year=2008&month=11-12&num=18.

2. *Петренко О.І.* Кримінальна відповідальність за спонукання неповнолітніх до застосування допінгу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О.І. Петренко. — К., 2006. — 17 с.

3. *Варвянський С.* Філософські, історичні, соціально-економічні аспекти розвитку фізичної культури та спорту / С. Варвянський, О. Куц // Фізична культура, спорт та здоров'я нації. — 2006. — Вип. 6. — С. 3—7.